

Çağdaş Türk Edebiyatı Üzerine

Hacer GÜLŞEN

Çağdaş edebiyat, çağı yakalayan, çağın imkânlarıyla konuşabilen edebiyattır. Unutulmamalıdır ki, her edebî dönem kendi döneminde ve şartlarında çağdaştır. Ancak bir edebiyat çağın yeniliklerini takip edemez ve kendi içinde geliştiremezse değişme kaçınılmaz olur. Bu değişme önce insanda ve toplumda başlar. Bu nedenle 19. yüzyıl Türk edebiyatını, A. Hamdi Tanpınar, “Türk insanında başlayan bir buhranın, yeni ufuklar ve değerler etrafında yavaş yavaş kurulan bir iç düzenin tarihi” olarak değerlendirir. 19. yüzyılın ilk yarısında zorladığı bütün kapıları kendisine kapalı bulan insan, kendi içinde değişmenin imkânını aramaktadır. Edebî eserlerde, özellikle divan şiirinde mesnevilerde bir yerli icat arzusu, bayağılıktan ileri gidemeyen bir gerçekçilik ve yerlilik zevki, değerlerin zayıflamasından ileri gelen bir cinsellik teşhiri, söyleyecek bir şeyi olmayan insanların vakit geçirmek için konuşmasını andıran yârenlik edası göze çarpar. Enderunlu Vasıf, İzzet Molla, Şeyhülislam Yahya, Âkif Paşa gibi sanatkârlar yetişmiş olsa da bunlar birkaç istisna olarak kalmıştır. Yenilenmeye ve batı tarzını yakalamaya çalışan sanatkârlar için 1839 tarihi önemli bir tarihtir. Tanzimat Fermanı’nın ilan edildiği bu tarih öncelikle askerî alanda yapılmak istenen düzenlemeleri içine alır. Zaten tanzimat kelime olarak, tanzim etmek, düzenlemek demektir. Yeni Türk edebiyatının Batılı manada olanı bu tarihte başlar.

Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri* adlı eserinde bu dönemi şu sözlerle değerlendirir: “Tanzimat devrinde Batı edebiyatı demek, Fransız edebiyatı demektir. Bütün türlerde ilk tanınan ve örnek alınan yazar ve şairler bu edebiyatın temsilcileridir.” Tercümelerle başlayan yeni türleri tanıma gayreti, asıl ürünlerin verildiği tarih olan 1860 yılından sonra da devam edecektir. O hâlde 1839’dan 1860 yılına kadar olan dönem, daha çok tercümeler yoluyla Batı’nın, özellikle Fransız edebiyatının eserlerinin tanındığı ve bu vesileyle yeni türlerin edebiyatımıza girmeye başladığı bir dönemdir. İlk tercüme eser Fénelon’un *Telemak (Télémaque - 1859)* adlı eseridir. Bu eser,

özetlenerek dilimize aktarılmıştır. Eser bir aşk hikâyesini anlatsa da içinde yine devlet yönetimine ilişkin bölümler bulunur. Tercih edilme sebeplerinden biri de budur. Bu eser iki defa tercüme edilir. Biri Yusuf Kamil Paşa tarafından biraz daha süslü bir üslupla, diğeri A. Vefik Paşa tarafından daha sade bir üslupla (1881). Diğer eserler, bakıldığında batı edebiyatının şaheser olarak kabul ettiği romanlardır. Bu eserlerin özeti ya da bir bölümü tercüme edilir. *Hikaye-i Robenson*, *Hikaye-i Mağdurin* vb. Batı'yı tanımak için önce çeviri eserlere başvuran Türk yazarları, bu çevirileri bizzat kendisi yapar. Tanzimat'ın ilanıyla birlikte meydana getirilen yeni kurum ve kuruluşlar Türk aydınının kendilerini yetiştirdikleri âdeta bir mekteptir. Bu mektepler içinde bazı önemli kurum ve kuruluşlar da vardır. *Tercüme Odası* (1832) aydınların tercümeler yoluyla Batı'yı tanıdıkları bir kurum olarak dikkat çeker. Bu kurumun yanında kalemler yer alır. 19. yy *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserinde Tanpınar:

1. Babıâli Tercüme Odası
2. Tophane Kalemi
3. Gümrük Kalemi
4. Mabeyn Kalemi

olarak bu kurumları kaydetmiştir. Encümen-i Daniş (1851), Darülfünun'a ders kitabı hazırlamak üzere kurulur. Ancak Batı'yla aramızda bir köprü olduğunu da belirtelim. Diğer kurumlar, *Cemiyet-i Tedrisiye-i Osmaniye* ve onun yayın organı *Mecmua-i Fünûn*'dur. İlim yayma cemiyeti olarak faaliyet gösteren bu cemiyet ders vermek, tercüme yapmak ve telif eser üretmek yoluyla ilmin yayılmasını hedeflemektedir. Bu kurumun yayın organı *Mecmua-i Fünun* (Fenler Mecmuası) da politika, dinî konular gibi meselelere yer vermeden ilmin yayılmasını sağlar. Tanzimat'ın bu kurum ve kuruluşları Batı edebiyatından gelen yeni türlerin anlaşılmasına, yeni sanatkarların yetişmesine de ön ayak olmuştur. Fakat bu kısa soluklu büyük hamleler, bizim hedefe daha kolay ulaşmamıza yardımcı olamamıştır.

Tanzimat'ın ilk nesli özellikle sosyal ve politik bir duyuş tarzını geliştirmiştir. Bunda içinde bulunulan şartların büyük etkisi vardır. Şinasi, Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın simgelediği Tanzimat'ın ilk nesli, sosyal faydayı amaç edinmiştir. Halkın aydınlanması için edebiyatı bir kürsü olarak gören sanatkarlar, özellikle Namık Kemal'in ifadesiyle belirttiği gibi:

*“Bais-i şekva bize hüzn ü umûmidir Kemal
Kendi derdi gönlümün billah gelmez yâdına”*

kendi gönül dertlerini hatırlarına getirmez, yeni bir edebiyatı kurmak gayesiyle hareket ederler.

Tanzimat'ın ilk nesli doğuya giden bir gemide batıya yüzünü çevirmiş bir yolcuya benzer. Yetişme şartları, aldığı eğitim tamamen Doğuluyken, onlar Batı'nın rüzgârlarına kendilerini vermiş, belki de şartlar sebebiyle bunu yapmak zorunda kalmış bir nesildir. Kendilerini geliştirmek için yeni şartları öğrenmek ve ona yönelmek durumundadırlar. Önce askerî alanda bunu yapmaya çalışırlar. Daha sonra da sosyal ve kültürel planda. Bu amaçla kalemlerde kendilerini geliştirirler. Bu dönemin aydınları çok yönlüdür. Onlar, başta siyaset ilmi olmak üzere edebiyat, müzik, resim vb pek çok ilimle ilgilenirler. Bu her şeyden anlayan nesil, bir amaç içinde çağın gereklerine uygun bir edebiyatı meydana getirmeye çalışırlar. İlmi her ne olursa olsun yaymaya çalışırken kendi içlerinde bir ikiliği (düaliteyi) taşıyacaklardır.

Şinasi, Türk edebiyatına Tanpınar'ın ifadesiyle "fikrin kendisi olan ifade tarzını" kazandırır. Ona gelene kadar öksüz bırakılan nesir, onunla daha sade, halkın anlayabileceği bir nesir diline dönüşecektir. A. Vefik Paşa, Şinasi'ye atasözlerini derle derken yanılmamıştır. Nesir dilini makale türünde en iyi uygulayan isim Şinasi'dir. Kaldı ki, bu tür de edebiyatımıza Batı'dan gelmiştir. Makale türünün yanında Batılı manada şiir de Tanzimat Dönemi'nde değer kazanır. Şiirimize yeni Batılı nazım biçimleri, daha çok müşahhas yani somut mazmunlar girer. Şinasi, kasidelerinde Mustafa Reşit Paşa'yı överken Paşa'nın şahsında yeni insan anlayışını da selamlıyor. Dinin literatüründen alınan kelimelerle ilk defa padişah dışında bir insana övgüde bulunuyor. Şinasi, *Tercüme- i Manzume* (1859) adlı küçük şiir kitabında A. Musset, Lamartine gibi Fransız şairlerinin şiirleriyle, onların Osmanlıcaya yapılmış tercümelerini karşılıklı sayfalara koymakla hem Fransızca'yı öğrenenlere yardımcı olmak istemiş, hem de dörtlüklerden oluşan Batılı nazım biçimini göstermiştir.

Namık Kemal, bizim ilk eleştirmenimizdir. O, yeni türlerin tanıtılmasında da etkin bir rol oynar. Namık Kemal'in Türk edebiyatında yapmak istediklerini; Edebiyat-ı Sahîha adını verdiği yeni bir edebiyatın oluşturulması ve yeni edebî türlerin tanıtılması olarak belirlemek mümkündür.

Bu türler içinde en önce roman türü üzerinde durduğunu görürüz. O, *Celalettin Harzemşah* adlı eserinin mukaddimesinde (Bu eserinin ön sözünü Victor Hugo'nun *Cromwell* ön sözüne benzetererek yazmıştır.) roman tanımını şu şekildedir: "Romandan maksat güzerân etmemişse bile güzeranı imkân dâhilinde olan bir vak'ayı ahlak, adat ve hissîyât ve ihtimalata müteallik her türlü tafsilâtıyla

beraber tasvir etmektir.” Bu tanımı İntibah - Son pişmanlık adlı eserinin ön sözünde biraz daha derinleştirir: “Hikâye yazmakta bir vazife daha vardır, o da muhatabı islah etmek veya eğlendirmek için münasebetli münasebetsiz akla ne gelirse söylemek tarz-ı kudemâ- pesendânesini terk ile tabiat-ı beşeriyenin tahliline çalışmaktır. Vicdan-ı beşerdeki serairi kalbin en gizli köşelerine nazar taallük etmedikçe bulmak muhaldir.”

Namık Kemal, geleneği yok sayarak, Batılı manada tiyatro eserlerini gerçek tiyatro eseri olarak görür. Tiyatro türünü tanıtmak gayesiyle yazdığı makaleleriyle de dikkat çeker. Yine bu dönemde Ziya Paşa, *Terci-i Bent* ve *Terkib-i Bendi*yle özellikle dikkat çeker. *Terci-i Bent*, devrin ilimlerine de bağlı olarak kainattan dünyaya, hayvana ve oradan insana doğru giden bir döngünün içinde kaderi önceden belli olan insanın aczini ele alır. *Terkib-i Bent* ise biraz daha siyasi bir özellik taşır. Zira gerek Ziya Paşa, gerek Namık Kemal, *Yeni Osmanlılar Cemiyeti* adını verdiğimiz ve *Islahat Fermanı*yla ortaya çıkan bir hareketin de içindedirler. Uzun zaman meşrutî bir sistemi ülkeye getirmeye çalışırlar. Bir yandan Londra’da *Hürriyet* adlı bir gazete çıkarırlar. Bu gazetede yayımlanan “*Şiir ve İnşâ*” makalesi hemen aklımıza geliyor. Ziya Paşa, bu makalede bizim gerçek şiir ve nesrimizi araştırır. Tanpınar’ın, Namık Kemal’den sonra Türkçe üzerinde ikinci büyük düşünüş kabul ettiği “*Şiir ve İnşâ*” makalesi, Ziya Paşa’yı “*Saf Türkçe cereyanının en büyük yol açıcılarından biri*” yapar. Bir süre sonra meşrutî sistemi getiremeyeceklerini anlayınca ikili ayrılırlar. Ziya Paşa, *Harabat* adlı bir antoloji yazar. Bu antolojide şiir tarihimize ve dönemlerine ilişkin bilgiler yer alır. Örneğin Ziya Paşa’nın en sevdiği şair Baki’dir. Fuzulî’yi pek sevmez. *Harabat Antolojisi*’nde orta dereceli şairlere yer verir. Yeni şairler yoktur. Namık Kemal, yeniyi oluşturmak için yola çıktığı arkadaşının bu değişimini *Tahrîb-i Harabat* ve *Takip* adlı eleştiri eserleriyle değerlendirir. Bu değerlendirmeler pek de olumlu değildir.

Tanzimat’ın ikinci nesli ise daha çok günlük küçük hassasiyetlerin peşinde koşan romantik bir nesildir. Rezaizade Mahmut Ekrem, Abdülhak Hamit, Sami Paşazade Sezai gibi sanatkarları bu nesil içinde sayabiliriz. Günlük küçük şeyleri konu alan, hassas yaratışlı bu nesi ölüm karşısında tam bir teslimiyet içindedir. Tabiat içinde olmaktan hoşlanırlar. Tabiatın bir ruhu olduğuna inanırlar. Tabiat şiirleri, pastoral şiirler Hamit’in “Sahra”sıyla başlar. Bu dönem daha sonra gelecek olan Servet-i Fünun neslinin âdeta hazırlayıcısı gibidir. Zira Rezaizade Mahmut Ekrem, *Servet-i Fünun Mecmuası* etrafında yeni bir edebiyat anlayışına sahip gençleri bir araya getirecektir. Bu sanatkarlar Fransızca’yı mektebinde öğrenmiş, Batı’yı bizzat gidip görerek tanımış gençlerdir.

19. yüzyılda Batı tesiriyle, özellikle Fransız edebiyatının etkisiyle gelişme gösteren edebiyatımız, klasik şiirimizde olduğu gibi şiirin imkânlarıyla değil daha çok nesrin imkânlarıyla konuşmaya çalışır. Ancak şiirde de yeni nazım biçimleri denenir. Batılı manada şiir, hikâye, roman, eleştiri, tiyatro, deneme, makale vb. yeni türler edebiyatımıza girer ve bu türler tanıtılır. Gazeteciliğimizin gelişmesiyle halkı aydınlatmak, dünyada ve yurttan olan olaylar hakkında halkı bilgilendirmek için çalışan sanatkarlar, bu yolda en güzel makale örneklerini vereceklerdir. Bu dönemde yeni bir insan, yeni bir tabiat ve yeni bir duyuş tarzı dikkat çeker.

Kaynakça:

Akyüz, Kenan, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İstanbul, 1995.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, 1998.